

© Берегова Г. Д.

Берегова Г. Д. – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри філософії і соціально-гуманітарних дисциплін Херсонського державного аграрного університету.

УДК 1:37.046.16

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН В АГРАРНИХ ВНЗ

У статті розглянуто теоретико-методологічні засади вивчення гуманітарних дисциплін в аграрних ВНЗ, що знаходить раціональне вирішення через проблемне поле філософії освіти. У роботі також стверджується необхідність гуманізації й гуманітаризації сучасної вищої професійної освіти як передумови успішного формування світогляду людини майбутнього.

Ключові слова: філософія освіти, особистість, світогляд, пізнання, ціннісні орієнтації, навчально-виховний процес, вищий навчальний заклад (ВНЗ), гуманізація, гуманітаризація.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИЗУЧЕНИЯ ГУМАНИТАРНЫХ ДИСЦИПЛИН В АГРАРНЫХ ВУЗАХ

В статье рассмотрены теоретико-методологические основы изучения гуманитарных дисциплин в аграрных вузах, что находит рациональное решение через проблемное поле философии образования. В работе также утверждается необходимость гуманизации и гуманитаризации современного высшего профессионального образования как предпосылки успешного формирования мировоззрения человека будущего.

Ключевые слова: философия образования, личность, мировоззрение, познание, ценностные ориентации, учебно-воспитательный процесс, высшее учебное заведение, гуманизация, гуманитаризация.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF STUDYING THE HUMANITIES IN AGRICULTURAL HIGHER EDUCATIONAL ESTABLISHMENTS

The article deals with theoretical and methodological principles of studying the humanities in agricultural universities, which finds rational solutions due to the problem field of philosophy of education. The article also states the necessity for humanization and humanitarization of the contemporary higher professional education as a prerequisite for successful formation of the world outlook of an individual in future.

Keywords: philosophy of education, personality, world outlook, cognition, value orientations, educational process, higher educational establishment, humanization, humanitarization.

Постановка проблеми

Актуальність звернення до методологічних проблем навчання й виховання у ВНЗ України визначається підвищенням інтересом до філософського осмислення проблематики в освітній діяльності, спричиненого насамперед об'єктивною й усвідомлюваною роллю освіти у вирішенні глобальних проблем сучасності. Необхідність зміни застарілих ідеологічно-психологічних стереотипів особистості на нову систему поглядів і цінностей викликана реформуванням сучасного українського суспільства у різних сферах суспільного буття, зокрема в освіті.

Оволодіння знаннями й технологіями сучасної освітньої діяльності в умовах трансформації суспільства забезпечує філософія освіти, котра зорієнтовує та змістовно наповнює педагогіку новими знаннями, методами, способами, цілями, що виявляються у формуванні внутрішнього світу та культури майбутнього покоління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Сучасні вітчизняні науковці у галузі філософії освіти (В.Андрущенко, А.Бичко, В.Брюховецький, Б.Гершунський, Е.Гусинський, А.Запісоцький, І.Добронравова, С.Клепка, В.Кремень, К.Корсак, М.Култаєва, М.Левківський, В.Лутай, М.Михайлов, М.Михальченко, Н.Сухова, В.Пазенок, Н.Піщулін, І.Передборська, Ю.Огородников, І.Радіонова, С.Черепанова, В.Шевченко й ін.) одностайно висловлюють думку про раціональність смислового спрямування та змістового наповнення гуманітарної освіти в Україні загалом: гуманітаризація сучасної вищої освіти визначається науковцями як адекватний засіб її гуманізації, що здійснюється через підвищення в

навчальному процесі статусу гуманітарних дисциплін за умови суттєвих змін у їх змісті та виховного статусу цих дисциплін.

Так, В. Андрущенко, аналізуючи сучасний стан освіти, підкреслює необхідність обґрунтування та практичної реалізації нових методологічних підходів до формування нового світогляду майбутніх фахівців з метою подолання негативних наслідків трансформаційних процесів в освіті України, спричинених низкою загроз-викликів: важка екологічна й демографічна ситуація, спад виробництва, обвальне зростання бідності, захворюваності та злочинності, деформація моральних засад життєдіяльності суспільства [1].

Такої ж точки зору на необхідність гуманізації та гуманітаризації сучасної вітчизняної освіти дотримуються й дослідники у галузі педагогічних наук. Оригінальні філософські теорії містяться у роботах, присвячених методичним і методологічним проблемам останнього десятиліття вітчизняної вищої освіти (Т. Бірюкова, Б. Братанич, І. Бушман, В. Вікторов, А. Гофрон, М. Димитров, К. Корсак, С. Кострюков, І. Малик, А. Олійник, М. Романенко, Н. Скотна, Т. Скубашевська, Г. Ярчук, М. Яцейко та ін.).

З огляду на потребу сучасної вищої освіти в нових методологічних підходах до підготовки майбутніх поколінь у XXI столітті С. Клепко саме філософію освіти визнає засобом інтеграції науки, політики щодо науки й управління знаннями в сучасному його інтегруючому баченні мікро- і макроперспектив процесів творення, виробництва, трансферу, трансформації та використання знання [2, 15].

Однак попри велику кількість робіт, присвячених осмисленню філософських проблем освіти, окремі освітні проблеми ще не знайшли стійкого й загальноприйнятого вирішення. Саме до таких проблем належить вивчення студентами аграрних ВНЗ циклу гуманітарних наук, що знайшли поодинокі висвітлення тільки викладачами-практиками. Зокрема слушною видається думка Н. Костриці, котра твердо переконана, що «гуманітаризація вищої аграрної освіти має стати одним із головних принципів нової освітньої парадигми XXI століття» [5, 256].

Метою статті є розгляд методичних і методологічних проблем засвоєння студентами гуманітарних наук і філософське осмислення змісту, методів і прийомів навчання майбутніх фахівців у контексті гуманізації і гуманітаризації освіти в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження

Теоретико-методологічні основи вивчення гуманітарних дисциплін слід розглядати як такі, що охоплюють досягнення філософії освіти, педагогіки, психології й інших суміжних наук. Відправною ж точкою досліджень з сучасної філософії освіти постає широка педагогічна практика, її суттєві напрацювання, опис отриманих результатів, орієнтація на прогноз.

Необхідною умовою процесу пізнання й формування людської свідомості є світогляд, котрий об'єднує різноманітні знання, переконання, думки, відчуття, прагнення, надії, що, з'єднуючись, постають як більш-менш цілісне розуміння людьми світу й самих себе. Програми життя, дії, спрямованість вчинків спираються на знання й цінності. Пізнанням рухає прагнення до істини – об'єктивного осягнення реального світу. Ціннісна свідомість втілює в собі особливе ставлення людей до того, що все відбувається відповідно до їх цілей, потреб, інтересів, того чи іншого розуміння сенсу життя. У ціннісній свідомості формуються етичні, естетичні (і взагалі світоглядні) ідеали. Через співвідношення з нормами, ідеалами здійснюється визначення цінності того, що відбувається. Так світогляд особистості постає комплексною формою свідомості, яка охоплює різні шари людського досвіду, у ньому накопичується досвід з'ясування смислової основи людського життя й виявляється через сукупність поглядів, оцінок, принципів, що визначають найзагальніше бачення, розуміння світу.

У розробці теоретико-методологічних засад вивчення гуманітарних дисциплін в аграрних ВНЗ особливої уваги потребує проблема формування світоглядних позицій майбутнього фахівця. Світогляд особистості як рівень філософського осмислення світу визначається через сукупність узагальнених уявлень людини про себе, світ, свої взаємини зі світом, своє місце у світі та життєве призначення. Світоглядні орієнтації людини (погляди, переконання, принципи, ідеали, цінності, вірування, життєві норми та стереотипи) складаються протягом усього життя, а протягом навчання у ВНЗ відбувається особливо інтенсивний процес набуття суми теоретичних знань, розвитку інтелектуальних потенцій, практичних умінь і навичок – формуються професійні компетентності особистості й виробляється ціннісно-нормативна модель поведінки майбутнього фахівця.

Спираючись на управління пізнавальною діяльністю, змістове наповнення й ідейне

спрямування професійної освіти, що забезпечує вивчення соціально-гуманітарного блоку дисциплін, можна визначити завдання й мету навчально-виховного процесу у ВНЗ, кінцевим результатом якого повинен стати науково-філософський світогляд як цілісне особистісне утворення. Науково-філософський світогляд поєднує в собі не тільки інтелектуально-розумові, а й почуттєво-емоційні компоненти (знання, бажання, інтуїція, віра, надія, життєві мотиви, мета тощо), які в єдності становлять духовні виміри особистості. Духовні виміри буття особистості та процеси пізнання генетично пов'язані між собою. Пізнання визначається як специфічний різновид духовної діяльності людини, процес осягнення навколишнього світу, отримання й нагромадження знань, а знання – як інформація про світ, яка існує у формі певної суб'єктивної реальності, ідеальний образ дійсності.

Духовні виміри людського буття у процесі засвоєння студентами гуманітарних дисциплін досягаються через усвідомлення особистістю загальнолюдських цінностей, норм моралі й моральності. Духовність розглядається як принцип самобудування людини, це «вихід до вищих ціннісних орієнтацій конститування особистості та її менталітету» [4]. Найважливішою для духовності, що розвивається, є «ціннісно-нормативна сфера свідомості особистості» [3]. Система цінностей входить у ядро особистості й постає світоглядною основою всіх сфер та аспектів її життєдіяльності. Так цінності виконують функцію перспективних стратегічних життєвих цілей і є головним мотивом життєдіяльності: вони визначають етичні засади та принципи поведінки людини. Метод виховання, прийнятий у даному суспільстві, визначається своєю чергою системою цінностей, що панує в ньому.

В. Холодний вважає, що загальнолюдські цінності в усій їх множині зароджуються та функціонують у психіці людини одночасно. Він розподіляє їх на атрибутивні (загальнолюдські цінності, які характеризують особистість як самодостатній феномен), безумовно-етичні (фіксують відношення особистості до світу) і такі, що об'єктивувалися (вияви особистості в реальній соціальній життєдіяльності) [7]. Ціннісне відношення людини до світу й до самого себе формується в певну ієрархію цінностей, на вершині якої розташовуються абсолютні цінності, зафіксовані в тих чи інших суспільних ідеалах. Наслідком стійкої оцінки людиною своїх відносин з іншими людьми є соціальні норми: моральні, релігійні, правові й т.п., які регулюють повсякденне життя як окремої людини, так і всього суспільства. Норми зближують ціннісно-значуще для людини з її практичною поведінкою.

Слід додати, що основою духовного світу людини традиційно вважається віра, а не знання. Як зазначалося вище, духовні виміри особистості тісно пов'язані з пізнавальними процесами, адже знання засвоюються, а досвід набувається людиною у процесі пізнання. Пізнання – діалектичний процес активного цілеспрямованого відтворення у системі ідеальних образів сутностей речей, явищ об'єктивного світу, у тому числі людини й життя суспільства, що має почуттєвий, раціональний і досвідний рівні [6, 304]. Відповідно, пріоритетною у вивченні гуманітарних дисциплін у непрофільних ВНЗ постає не освіта, а виховання. Звідси випливає, що система освіти (від концепції до змістовного наповнення) повинна максимально повно враховувати й відтворювати специфіку духовності, і лише в цьому випадку вона ефективно зможе вирішити завдання формування етичної і соціально відповідальної особистості.

До важливих теоретико-методологічних засад вивчення гуманітарних дисциплін в аграрних ВНЗ відносяться психолого-педагогічні передумови формування особистості, що охоплюють психологію пізнавальної діяльності особистості (особливості сприйняття, осмислення, запам'ятовування й відтворення інформації), психологічну сутність процесу формування професійних компетентностей і аналіз основних теоретичних концепцій навчання. Безперечно, розвиток особистості ґрунтується на психологічній основі. Значний внесок у розробку питань теорії розвитку особистості вклали психологи Б.Ананьев (цілісний зв'язок особистості з природним середовищем), Л.Виготський (основа розвитку особистості – самосвідомість), Г.Костюк (основа особистості – діяльність), О.Леонтьев (особистість розвивається у творчості), С.Рубінштейн (структура особистості – пізнавальні процеси) [9]. Пізнавальні процеси особистості пов'язані з мисленнєвою діяльністю, яка своєю чергою здійснюється через психічні процеси, стани, з якими й пов'язані принципи індивідуального підходу до формування світогляду особистості. Під час навчання студентів важливу роль відіграють увага, сприйняття, запам'ятовування, породження мовлення.

У розробці теоретико-методологічних засад вивчення гуманітарних дисциплін в аграрних ВНЗ важливо враховувати, що одержання й засвоєння знань, набуття й передача досвіду здійснюються на мовній основі, реалізується у різних видах мовленнєвої діяльності – сукупності психофізичних дій організму людини, спрямованих на сприймання й розуміння мовлення або породження його в усній

чи писемній формі. Процес формування світоглядних позицій студентів здійснюється під час освітньо-виховного процесу через різні види мовленнєвої діяльності: слухання, читання, говоріння, письмо.

Сутність освітньо-виховного процесу в аграрних ВНЗ допомагає розкрити глибокий аналіз історії зарубіжної педагогіки (від функціонування давньогрецьких філософських шкіл і до виникнення сучасних філософських концепцій освіти) і досягнень вітчизняної педагогічної думки, що демонструє принцип гуманізації і гуманітаризації освіти в історичному розрізі. Слід зазначити, що загалом осмислення багатьох педагогічних проблем і явищ минулого допоможе спрямувати сучасний освітньо-виховний процес у русло утвердження загальнолюдських цінностей і космічно-планетарного мислення людини майбутнього, оскільки навчання й виховання особистості у розробках багатьох сучасних зарубіжних учених поєднуються у єдиний органічний процес формування професійних компетентностей і світоглядних позицій. Особливого розгляду з позиції розробки методологічного підґрунтя вивчення соціально-гуманітарного блоку дисциплін у непрофільних ВНЗ заслуговує гуманістична спрямованість освіти, обґрунтована К. Роджерсом (1902-1987), котрий стверджував, що тільки розуміння і прийняття педагогом учня таким, яким він є, без авторитарного тиску з метою кардинально його змінити, робить процес формування особистості результативним – за таких умов відбувається зближення «я» реального і «я» ідеального – того, до якого прагне дитина з огляду на актуальні соціальні цінності й норми [10, 2-10].

У розробці теоретико-методологічних засад вивчення гуманітарних дисциплін в аграрних ВНЗ важливе місце посідають і освітньо-виховні процеси у вітчизняній педагогіці, що, безперечно, здійснювали й здійснюють значний вплив на розвиток світової культури, запозичуючи з неї найкраще, найцінніше та трансформуючи його в українську ментальність. Сутність же самих освітньо-виховних процесів висвітлюється через теоретичні погляди вітчизняних учених на навчання, учіння та формування української ціннісно-нормативної моделі особистості. Вчення вітчизняних мислителів відзначаються гуманістичними пошуками в освіті, заглибленням у внутрішній світ людини, вони перейняті неповторністю людської особистості, що ввбрала в себе антеїзм, кордоцентризм, індивідуалізм, поліфонізм, потяг до знань і широкий діапазон духовно-етичних утворень.

Загострення глобальних проблем висуває необхідність створення нової парадигми освіти та розробки механізмів її впровадження через реформування освітніх систем для формуванні нових видів практичного світогляду. Для цього, стверджують В. Андрущенко й В. Лутай, слід розв'язати проблеми суперечності між особистістю й суспільством, між усіма існуючими соціумами, між людством і природою, що покладається більшістю сучасних мислителів на синергетичну парадигму сучасної філософії освіти [1]. У зв'язку з цим перед освітою постає нове завдання: давати людині знання не тільки про світ та його закони, а й методологію перетворення цього світу, формувати відповідні вміння й навички, які б ґрунтувалися на прийнятних людських цінностях. І така постановка питання, знову ж таки, пов'язана з гуманізацією й гуманітаризацією освіти.

Гуманізація визнається як спрямування освіти на вироблення цілісного світогляду, формування системного гуманістично-орієнтованого мислення. У зв'язку з розробкою теоретико-методологічних засад вивчення гуманітарних дисциплін в аграрних ВНЗ виявилась необхідність гуманізувати підготовку фахівців через підвищення в навчальному процесі статусу гуманітарних дисциплін за умови суттєвих змін у їх змісті, фундаментальною ж об'єктивною передумовою та контекстом процесів гуманізації і гуманітаризації є потреби трансформацій у суспільному житті, зокрема відхід від споживацького ставлення до людини, суспільства, природи. Безперечно, принцип гуманітаризації потребує посиленої уваги до особистості, максимального сприяння розвитку всіх її здібностей, фізичних і моральних якостей і може здійснюватися можливостями не лише гуманітарних, а й інших наук.

Висновки

Отже, для вироблення практичного світогляду особистості та її ціннісних орієнтацій обов'язковою передумовою і контекстом є процеси гуманізації і гуманітаризації у вищій освіті України, котрі слід розглядати як стратегічні напрями реформаційних процесів в освіті загалом і теоретико-методологічних розробок для вивчення гуманітарних дисциплін зокрема. З огляду на вище викладене, слід висловити думку про те, що теоретико-методологічні засади вивчення гуманітарних дисциплін в аграрних ВНЗ знаходять раціональне вирішення через проблемне поле філософії освіти як особливого знання галузі соціальної філософії. По-перше, психолого-педагогічні передумови формування особистості нового типу охоплюють психологію пізнавальної діяльності особистості

© **Большакова О. В.**

(особливості сприйняття, осмислення, запам'ятовування й відтворення інформації), психологічну сутність процесу формування професійних компетентностей і аналіз основних теоретичних концепцій навчання. По-друге, узагальнення й систематизація зарубіжного й вітчизняного досвіду навчання й виховання особистості підтверджує необхідність гуманізації й гуманітаризації професійної освіти як передумови розумної діяльності людини, спрямовану на збереження найбільшої цінності – життя.

Перспективи подальших розвідок

Нині не викликає сумнівів думка про те, що трансформаційні процеси та сучасний рівень освіти в Україні потребують оновлених підходів до навчання й виховання, здатних виробити у молодого покоління науково-філософське розуміння світу, необхідне для вирішення глобальних проблем, які все більше загрожують знищенню людства, що й становить перспективи подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В.П. Освіта в умовах глобалізаційних викликів / В. Андрущенко, В. Лутай // Наукові записки АН ВШ України. – Випуск 6. – К.: 2004. – с. 59-72.
2. Клепко С.Ф. Філософія освіти в європейському контексті: Монографія / С. Клепко. – Полтава: ПОІШПО, 2006. – 328 с.
3. Запесоцкий А. С. Образование: философия, культурология, политика / А. С. Запесоцкий. – М.: Наука, 2002. – 456 с.
4. Кримський А. Ю. Російсько-український словник правничої мови / Кримський А. Ю.; [за ред. К. Церкевича і В. Павловського]. – Нью-Йорк, 1984. – С.94. – (2-е доп. вид.).
5. Костриця Н. Гуманітаризація аграрної освіти в контексті освітніх змін / Наталія Костриця. – Вісник Львівського у-ту «Педагогічні науки». – Випуск 25: Ч. 1. – Львів, 2009. – С. 256-262.
6. Причепій Є.М. Філософія: Підручник / Є.М. Причепій, А.М. Черній, Л.А. Чекаль. – К.: Академвидав, 2008. – 592 с.
7. Холодний В.И. Проблема соборной феноменологии / В. И. Холодный – М.: Коффи, 1994. – 115 с.
8. Філософія освіти: навчальний посібник / [за заг. ред. В.Андрущенка]. – К.: Вид-во НПУ імені Н.П.Драгоманова, 2009. – 328 с.
9. Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии / Под ред. И.И.Ильсова, В.Я.Ляудис. – М.: Издательство МГУ, 1981. – 304 с.
10. Rogers C. R. Empatic: an unappreciated way of being // The Counseling Psychologist. – 1975. – V. 5. – N 2. – P. 2-10.

Большакова Ольга Віталіївна – здобувач кафедри філософії та соціології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського».

УДК: 1+351.858+34+316.64

ЄДНІСТЬ СВІДОМОСТІ ТА ПРАВОСВІДОМОСТІ: СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Досліджується правова свідомість як форма суспільної свідомості, методологічні можливості правової свідомості у соціально-філософському пізнанні, рівні правової свідомості та її роль у суспільному пізнанні.

Ключові слова: *суспільна свідомість, правова свідомість, право, рівні правосвідомості.*

ЕДИНСТВО СОЗНАНИЯ И ПРАВОСОЗНАНИЯ: СОЦИАЛЬНО-ФИЛОСОФСКИЙ КОНТЕКСТ

Исследуется правовое сознание как форма общественного сознания, методологические возможности правового сознания в социально-философском познании, уровни правового сознания и его роль в общественном познании.